

CLIVAJUL TANDRU-EROTIC CA APĂRARE ÎMPOTRIVA PIERDERII MAMEI PREOEDIPIENE

ALEXANDRA CICHIRDAN^[1]

În prezentul articol am analizat dificultatea băiețelului de a pune împreună și de a regăsi în figura maternă atât obiectul dorit ca îngrijire, cât și obiectul dorit erotic, problematică ce apare în momentul tranziției de la mama preoedipiană la cea oedipiană, cât și incapacitatea de a face această tranziție, toate având ca și consecință în timp anumite disfuncționalități psiho-sexuale relaționale. Incapacitatea băiețelului de a o vedea pe mamă ca obiect tandru care îngrijește și ca obiect dorit senzual, adică un obiect întreg, duce la adoptarea unor soluții psihice pentru a evita o mare problemă - incestul. Pentru asta, una dintre soluții este clivarea, separarea celor două părți ale erosului- tandrețea și erotismul- care vine împreună cu separarea mamei, în mama tandră preoedipiană și cea dorită erotic, oedipiană. Astfel, prin clivarea obiectului se clivează și iubirea și Eul băiețelului, cele două părți nu se apropie niciodată și așa mama este păstrată în siguranță, dar și băiețelul se simte în siguranță pentru că amenințarea cu castrarea nu mai există.

CUVINTE-CHEIE: clivaj, complex oedip, tranziție, tandrețe, erotism, sexualitate, pierdere, scena primară.

¹ Alexandra Cichirdan este psihoterapeut psihanalitic afiliat INSIGHT- Asociația pentru promovarea psihanalizei teoretice și clinice. Email: alexandrachichirdan@yahoo.com

Introducere

Am fost mereu fascinată de funcționarea psihică, dar mai ales de cum se face aceasta văzută în viața de zi cu zi, în alegerile pe care le facem, nu întâmplătoare. Se știe deja că suntem suma experiențelor trăite de când ne naștem și chiar înainte de acest moment, în relația cu figurile cele mai importante din viața noastră, cei care ne-au îngrijit, în prim-plan fiind mama. Plecând de la Complexul Oedip descris de Freud, care a abordat relația băiatului cu mama din punct de vedere al dezvoltării psiho-sexuale, am observat cât de importantă este această relație și ce impact are în viața adultului de mai târziu.

Importanța relației cu mama se observă în toate dimensiunile vieții, ea putând marca într-un mod particular relațiile de mai târziu cu ceilalți. Iată cum mama, primul obiect al iubirii, cea care hrănește, îngrijește și fără de care copilul nu poate să se dezvolte, să crească, să evolueze, mama care oglindește emoțiile, identitatea copilului și care prin tot ce face creează o relație de iubire tandră cu acesta, mai apoi devine pentru băiat cea care este dorită inconștient într-un mod erotic.

Trecerea de la mama preoedipiană la cea oedipiană este un moment deosebit de important pentru viața psihosexuală de mai târziu a copilului. Această trecere de la mama tandră la cea erotică presupune un parcurs foarte dificil, înspăimântător, care pentru mulți băieți se poate solda cu incapacitatea de a face această tranziție, de a îngloba ambele figuri materne, de teamă că va fi pierdută mama preoedipiană, fără de care copilul nu poate supraviețui. În complexul Oedip, băiatul se confruntă cu frica de castrare din partea tatălui, ca pedeapsă pentru iubirea erotică pe care o simte pentru mamă. Această amenințare este de netolerat și una dintre soluții este recurgerea la o apărare

și anume clivajul erosului, ruperea în două a iubirii în iubire tandră și iubire erotică, de fapt la bază fiind clivarea figurii materne, în mama preoedipiană, tandră și cea oedipiană, erotică. Adică eșecul Complexului Oedip, care își găsește rezolvarea în acest mod. Acest clivaj erotic-tandru, ar putea sta la baza relațiilor neasumate, imature ale bărbatului de mai târziu, dar și la baza dorinței de a avea multiple relații în paralel, împărțind astfel erosul în mai multe părți, fiecareia corespunzându-i un alt tip de relație.

Un alt indiciu legat de această împărțire a Erosului, având la bază incapacitatea de a pune toate dorințele în același obiect-mama, ni-l dă Freud care este de părere că una dintre caracteristicile alegerii sexuale este aceea că este făcută în doi timpi, primul în jurul vârstei de 3-5 ani, apoi urmează o perioadă de pauză, numită de Freud perioada de latență și al doilea timp este la pubertate, care fixează configurația vieții sexuale. În acest sens Freud spune: "Alegerea obiectului din perioada pubertății, trebuie să renunțe la obiectele infantile, și să înceapă ca un nou curent, unul senzual. Lipsa convergenței celor doi curenți, are destul de des ca urmare faptul că unul dintre idealurile vieții sexuale, reunirea tuturor dorințelor într-un obiect, nu poate fi atins." (Freud S., 2020, p 124) .

Văzând o cazuistică mai mare în rândul bărbaților în această problemă, m-am întrebat oare ce ar fi putut să facă diferența? Ca răspuns, m-am orientat către unirea mai multor teorii psihanalitice referitoare la Complexul Oedip, tranziția de la perioada preoedipiană la cea oedipiană, fricile și apărările existente în acest proces, cât și modul de relaționare, de atașament dintre băiat și mamă, care structurează personalitatea acestuia într-un anumit fel și care generează mai târziu, anumite tipuri de alegeri relaționale, dar și conflicte și disfuncționalități psiho-sexuale.

Trecerea de la mama preoedipiană la cea oedipiană

Deși complexul Oedip este plasat în perioada vârstei de 3-5 ani, bazele acestuia se pun în relația cu mama, încă din primele luni de viață ale bebelușului și se încheie în adolescență. Astfel, complexul Oedip se conturează din copilărie, dar se manifestă din plin abia în adolescență și asta, așa cum spune și Freud, pentru că alegerea de obiect nu se realizează cu adevărat decât la pubertate, până atunci, sexualitatea infantilă fiind de natură autoerotică. Așadar, se identifică două etape importante în dinamica psihosexuală a copilului, una preoedipiană și una oedipiană, etape în care mama este percepută diferit, stârnind în copil pulsiuni, trăiri, senzații și dorințe diferite.

În perioada ce precede oedipul, mama este obiect de îngrijire, ea se pune la dispoziția copilului pentru a-i îndeplini nevoile primare. Dar, odată cu satisfacerea acestor nevoi, mama, prin modul cum atinge copilul, cum îl mângâie, cum îi vorbește, manifestă tandrețe, care este de fapt exprimarea iubirii față de copil. Astfel că, copilul învață prin intermediul relației cu mama primul limbaj al iubirii, care are ca și caracteristică tandrețea, dar dezvoltă și unica legătură care îi asigură siguranța vieții. Mama devine, prin satisfacerea nevoilor, atât obiect de hrănire cât și de satisfacție libidinală. Libidoul este forța cu care se exprimă pulsiunea sexuală, care aici este tot una cu foamea, care este forța cu care se exprimă nevoia de a fi hrănit. Sugarul prin supt, pe lângă satisfacția hrănirii, are și o satisfacție sexuală, resimțită ca o plăcere, o stare de bine. Această relație timpurie a bebelușului cu mama, îi va determina acestuia capacitatea de mai târziu pentru excitație sexuală și dorință erotică. Îngrijirea corpului bebelușului de către mamă, în timp ce își manifestă dragostea pentru el, hrănește dorința erotică a bebelușului. Acesta se identifică cu mama și se simte abandonat când mama pleacă de lângă el pentru a fi cu tatăl, ca un cuplu. Bebelușul începe să perceapă că mama este

diferită în prezența tatălui și asta îl frustrează, dar îl și stimulează erotic și îl face să se identifice cu cuplul parental. Astfel este creat cadrul perfect pentru dezvoltarea unei bisexualități psihice și se consolidează fantasma inconștientă triangulară.

Dacă în faza orală, relația simbiotică cu mama și căutarea erotismului din această relație este baza, în etapa următoare, cea sadic anală, iubirea pentru mamă stă în capacitatea de a tolera ambivalența față de aceasta și de a se separa de ea, cât și în raportul dintre activ și pasiv. Pulsunile opuse sunt cele care-și cer cel mai mult drepturile în această perioadă și sunt cunoscute ca ambivalență. Tandrețea este o expresie a capacității de a fi îngrijorat pentru obiectul iubirii, exprimă dragostea pentru celălalt și este un rezultat al formațiunilor reacționale împotriva agresivității. Deci etapa preoedipiană presupune o etapă de iubire autoerotică, de simbioză cu mama, în care iubirea este asociată cu tandrețea și apoi de separare și individuare de aceasta, pentru a trece mai departe la mama oedipiană.

Așadar, putem spune că perioada preoedipiană creează contextele necesare pentru dezvoltarea următoarei etape, oedipiene. Pentru băiat, relația cu mama preoedipiană, implică o dedicare specială a mamei față de el, ceea ce-i stimulează conștientizarea sexuală și investirea narcisică a penisului. Dacă mama satisface excesiv nevoile narcisice ale băiețelului, acest lucru poate să dea naștere unei fantasmă că penisul mic al băiețelului este la fel cu cel al tatălui. Acest lucru va produce o fixație narcisică, ce mai târziu se va manifesta printr-o seducție sexuală infantilă ludică față de femeie, care nu va include și penetrarea. Această fixație va interfera cu internalizarea tatălui în Idealul Eului și va favoriza refularea angoasei de castrare. Această competiție nerezolvată cu tatăl va duce la relații infantile de dependență cu femeile, care reprezintă imaginea mamei care oferă iubire tandră. În acest context, suntem în situația incapacității băiatului de a face tranziția de la

mama preoedipiană la cea oedipiană. Dacă libidoul rămâne legat de mama preoedipiană, vom vorbi de o iubire parțială, cu investire libidinală parțială, obiectele de iubire fiind substitute ale mamei care vor genera insatisfacție.

Procesul de trecere de la mama preoedipiană la cea oedipiană este unul foarte dificil pentru băiat. Cu toate acestea, Freud nu a putut să recunoască natura conflictuală a acestei tranziții și a elaborat mai mult intrarea fetei în complexul Oedip decât cea a băiatului. Conflictul provine din reținerea aceluiasi obiect atât ca obiect tandru de îngrijire, cât și ca obiect sexual, diferență semnificativă față de fete, care schimbă obiectul și trec de la mama preoedipiană la tată. În afară de conflictele cunoscute ale complexului Oedip – incestul și dorințele agresive față de părintele de același sex- băiatul trebuie să ia un obiect resimțit inițial atotputernic și doar parțial diferit sexual de el, drept nucleu al fantasmelor și dorințelor sexuale.

Thomas Ogden este cel care a elaborat mai mult trecerea băiatului de la o etapă la alta, consecințele, conflictele și procesele psiho-emoționale cu care se confruntă acesta, pentru a o avea pe mama ca obiect al iubirii sale oedipiene. În lucrarea sa *Limita primitivă a experienței*, dezvoltă problema cu care se confruntă băiatul în tranziția spre complexul Oedip, cât și procesele psihoemoționale generate de această tranziție. El este de părere că această tranziție marchează un moment critic al dezvoltării psihice masculine și are la bază relația de tranziție cu mama. În teoria sa, Ogden distinge în perioada preoedipiană, relația cu mama și copilul în diadă dar totuși într-o relație triangulară de obiect, în sensul că, pentru a putea să aibă o relație de trei în perioada Oedipiană, copilul trebuie mai întâi să aibă acces și să se identifice cu tatăl din mamă. În acest mod paradoxal, spune el, prima relație triangulară de obiect este simțită ca o relație între două persoane. Dacă pentru fată, după identificarea cu tatăl din mamă, asta o face să se îndrepte și în exterior către o alegere de obiect similară, adică propriul tată, ea schimbând

În acest fel obiectul, pentru băiat lucrurile sunt mai complicate, căci mama oedipiană este una și aceeași cu acea mamă preoedipiană, pe care a iubit-o și a urât-o în același timp și de care i-a fost frică înainte de descoperirea ei ca obiect oedipian. Prin urmare apare o complicație, dată de această proximitate psihologică a obiectelor iubirii preoedipiene și oedipiene, precum și a coincidenței obiectului iubirii. Ogden, este de părere că, pentru soluționarea acestei probleme, un rol important o are fantasma scenei primare, ca organizator inconștient al semnificației sexuale și al identității. De fapt, este vorba de aducerea între cei doi al celui de-al treilea. Spațiul dintre mamă și copil este creat de apariția tatălui, care permite elaborarea de simboluri, a compromisului atotputerniciei, care duce la descoperirea externalității și recunoașterea mamei ca obiect extern și a diferențierii dintre sexe.

Tranziția către mama oedipiană, implică o stare psihică în care mama, ca obiect extern oedipian, este permanent în pericol de a fi tulburată de umbra mamei preoedipiene. Sarcina psihoemoțională pentru băiat nu este renunțarea la mama preoedipiană, ci „stabilirea unei tensiuni dialectice între relațiile de iubire oedipiană și preoedipiană cu mama” (Ogden T., 1989, p. 100). Trecerea de la o etapă la alta, implică, pentru băiat, păstrarea mamei ca obiect oedipian. Cu toate acestea, există foarte multe motive pentru care băiatul să nu își rețină mama ca obiect oedipian, aici contribuind conflictele oedipiene, ca cele referitoare la incest și tendințele agresive pentru obiectele iubite. Pe lângă acestea, băiatul trebuie să ia drept obiect al iubirii un obiect resimțit atotputernic și parțial diferențiat de el drept nucleu al dorințelor și fantasmelor sexuale. Acest lucru creează în băiețel anxietate, pentru că intrarea într-o relație de iubire oedipiană cu mama presupune a avea o relație cu aceeași mamă atotputernică, preoedipiană. Ceea ce-l sperie nu este că mama oedipiană este un obiect extern necunoscut, imprevizibil, necontrolabil, ci faptul că el trebuie să se lupte ca să creeze spațiu între el și mama preoedipiană

atotputernică, în timp ce se îndrăgostește de mama oedipiană. De ce îi este băiețelului atât de greu să se separe de mama preoedipiană? Pentru că ea are aura de căldură și siguranță, care îi creează senzația că se topește într-un mod benefic dar și înspăimântător, această dizolvare anulând limitele proprii interne, ne mai știind unde se sfârșește el și unde începe ea. Mama preoedipiană este obiectul primitiv, parțial diferențiat de copil, de care el a fost vrăjit și pe care l-a folosit cum a vrut, distrus și recreat, ca efect al omnipotenței. Pe lângă aceste elemente paranoid schizoide, prezente în relația cu obiectul primar mama, băiatul se confruntă cu acestea și în fantasma scenei primare.

Fantasma scenei primare este organizatoare a relațiilor de obiect intern și extern, care vor ajunge să constituie complexul Oedip de mai târziu. Ea constă într-o constelație de gânduri și sentimente, în care relaționarea cu obiectul, apărările și complexitatea afectului sunt într-o evoluție perpetuă. Imaginarea actului sexual dintre părinții este o modalitate de a gândi despre ceva ce este de negândit. În prima parte, obiectele fantasmaticе sunt obiectele parțiale, implicate într-o luptă între sexualitate și violență. În fantasmă, senzația internă a copilului este că este o parte a scenei, neexistând sentimentul de distanță, de un subiect care observă, capabil să înțeleagă reacțiile sale la ceea ce-și imaginează. Astfel că versiunea paranoid schizoidă a scenei primare, este că băiatul participă la un eveniment sexual agresiv, extrem de intens, în care el este scufundat. Nu există sentimentul de sine, iar partea de sine care este resimțită ca și cum s-ar dizolva în nimic, face să apară frica de a muri, datorită intensității acelei experiențe trăite. Totuși, chiar și în aceste fantasme primare, există un element de treime, care are un posibil potențial de a se transforma în relațiile triangulare de obiect, care au la bază versiunea mai matură a scenei primare, întâlnită în faza oedipiană.

Tranziția de la fantasma primară, de tip paranoid-schizoid, la cea oedipiană, mai matură, este mediată de relația cu mama, asemănătoare cu cea a

obiectului tranzițional a lui Winnicott. Paradoxul este că băiatul dobândește penisul în relația cu mama (prin identificarea cu tatăl din mamă), relația de trei se dezvoltă în relația diadică cu mama și identificarea masculină și idealizarea tatălui se dezvoltă tot în relație cu mama. Astfel, putem spune că băiețelul întâlnește treimea în interiorul relației oedipiene de tranziție cu mama. Mama îl aduce pe tatăl falic în relația cu fiul ei, prin tatăl ei intern cu care s-a identificat. Dacă mama nu are acest obiect intern clar determinat, prin relațiile sale oedipiene inconștiente, va genera un vid emoțional în băiețel. Tatăl real este doar un purtător secundar al penisului și băiețelul se va identifica ulterior, în complexul Oedip, pentru a semnifica penisul. Dacă mama reușește să integreze relațiile de obiect cu tatăl ei, adică să fie simultan fetița îndrăgostită de tatăl ei, iubită de tatăl ei și o mamă îndrăgostită de soțul ei și dorită de acesta, putem spune că are integrat complexul Oedip și va putea mai departe să deschidă această cale și fiului ei. Așadar, mama va manifesta în relația cu fiul ei diferite moduri de atracție și va fi pentru băiat atât tatăl ca obiect intern, care-l împuternicește pe băiat, cât și mama ca obiect extern dorit sexual.

În centrul relației oedipiene de tranziție este paradoxul *masculinității în feminin* și al *treimii în doime*, care modifică fantasma scenei primare, o dată cu intrarea băiețelului în relații mai mature. Astfel că mama și tata nu mai sunt în fantasmă obiecte parțiale, unul în altul, ci ele există în realitatea externă și sunt separați unul de altul, unirea lor având loc prin actul sexual. Pentru prima dată este recunoscută atât diferența sexuală între mamă și tată, cât și uniunea sexuală a acestora, ca două persoane distincte și separate. Datorită acestei conștientizări, băiețelul nu se mai simte întruchiparea excitației sexuale, într-o lume de obiecte parțiale din care face și el parte, ci simte această excitație sexuală ca subiect întreg, prin intermediul penisului și prin identificarea mai matură cu tatăl, ca obiect extern care are o relație

sexuală cu mama. Pentru că este doar un observator al actului sexual, aceasta îl salvează de incest, care ar veni cu pierderea penisului, pierdere ce s-ar percepe ca o pierdere a identității de sine, adică frica de castrare ar fi însoțită și de frica de anihilare. Ce mai este nou în această etapă matură a fantasmei primare, este că băiețelul conștientizează că el nu este soțul mamei, ci fiul ei, nu este tatăl însuși, ci fiul lui și că el este imatur sexual, în timp ce părinții sunt maturi sexual. Acest contact cu realitatea, îl face pe băiețel să mențină fantasma într-un cadru sigur, în care gândirea inconștientă este separată de delir sau halucinație. Dacă mama erotizează relația cu fiul ei, atunci aceste fantasme vor părea reale și identificarea psihotică va lua locul celei mature; băiețelul va considera că este tatăl și nu că este ca și tatăl.

Am descris până acum o relație de prea mult între mamă și băiețel, dar există și cazul în care există o identificare foarte săracă a mamei cu propriul tată, care va crea în copil senzația unei lipse a celui alt, al celui de-al treilea. Astfel că băiețelul se va regăsi singur cu mama, nu va putea să se identifice falic și nici nu se va simți împuternicit falic. În același timp el nu se va simți în afara interzicerii treimii, în care tatăl este obiectul iubirii sexuale a mamei și pune astfel granițe între generații. Acest act de interzicere, care mai întâi este pus de tatăl din mamă, este foarte important pentru băiețel. Dacă nu există pericolul, este ca și cum păcăleala lui va fi descoperită și el va fi invitat la o uniune sexuală reală cu mama. Astfel că fantasma scenei primare va deveni înspăimântătoare, apărarea fiind recurgerea la relații sexuale perverse. Una dintre ele este fantasma unui act sexual cu o mamă atotputernică, cu o stranietate genitală, care pare ca o caricatură înspăimântătoare, care l-a distrus pe tată și datorită acestei distrugerii tatăl lipsește. Mama reprezintă sexual distrugerea tatălui falic, adică o sexualitate care blochează atât intrarea băiețelului într-o sexualitate matură, cât și incapacitatea acestuia de a dobândi

o identitate de gen masculină. Iată cum mama devine un obiect sexual de temut, periculos, dar în același timp interzis.

Mama obiect oedipian inaccesibil

Cum devine mama un obiect atât de periculos? De ce este percepută de băiețel ca fiind un obiect inaccesibil, interzis? Iată câteva dificultăți care apar în dinamica relațională dintre băiețel și mamă, în perioada oedipiană. Dacă vorbim din perspectiva perioadei oedipiene, pot exista mai multe situații, în funcție de dinamica relațională dintre mamă - tată și mamă- tată - copil. În ceea ce o privește pe mamă, care prin comportament și atașament face să fie percepută ca periculoasă, ea poate fi resimțită intern de către băiețel foarte periculoasă, din perspectiva incestului, o mamă care prin actul sexual înghite copilul, îl distruge, o mamă care nu acceptă diferențierea, care prin relația cu fiul, anulează relația cu tatăl și nu-l lasă să crească, să dobândească o identitate de gen matură, prin identificarea cu tatăl lui. Astfel că, din această perspectivă, de frică, pentru a se salva, copilul blochează accesul la trăirile erotice față de ea.

O altă situație, în ceea ce o privește pe mamă, poate fi mama care, în perioada preoedipiană, nu a simțit bucurie în îngrijirea corpului copilului, prin mângâieri, gesturi tandre, prin stimularea fizică a copilului, determinând astfel erotizarea suprafeței corpului copilului, care mai târziu, în perioada oedipiană, se va transforma pentru copil în dorință erotică. Experiența timpurie erotică cu mama, va declanșa mai târziu potențialul pentru excitația sexuală, astfel că respingerea inconștientă a simțirii de către aceasta a acestei excitații sexuale față de băiețel, nu va lăsa loc acestuia să poată simți dorința erotică pentru mamă, mama devenind astfel un obiect sexual inaccesibil. Practic, mama nu-l investește pe băiat sexual și nici nu-i stimulează con-

știentizarea sexualității sale. Băiețelul, în aceste situații, resimte puternice sentimente de frustrare, față de respingerea sexuală din partea mamei și agresivitatea resimțită față de ea se combină cu agresivitatea timpurie din perioada preoedipiană. Acest lucru va crea o situație dificilă în viața amoroasă de mai târziu, în sensul că, inconștient, nu va putea să investească femeia cu ambele calități, tandrețe și sexualitate și asta pentru că relația cu mama nu le-a înglobat pe amândouă.

În ceea ce-l privește pe tată, dacă tatăl este unul foarte sever și intră în rivalitate cu fiul pentru relația cu mama, prin interziceri dure la adresa băiețelului, reguli foarte stricte, pedepse, băiețelul înțelege că tot ce simte pentru mamă este greșit și interzis, astfel că nu va putea să dezvolte pentru mamă și partea de iubire erotică, mama este din acest punct de vedere inaccesibilă pentru el.

Clivajul tandru-erotic - relație de obiect parțial

Clivajul poate avea mai multe sensuri, depinde din ce punct de vedere îl privim, fie ca pe un mecanism de apărare al Eului, fie ca pe un mecanism de apărare primar, îndreptat împotriva angoaselor.

Din punct de vedere al teoriei relațiilor de obiect, clivajul face parte din apărările primare și este foarte folosit în etapa de început a vieții psihice a bebelușului, unde viața este percepută prin intermediul relației cu obiectele primare, într-un mod binar, bun-rău. Conform acestei teorii ce aparține psihanalistei Melanie Klein, bebelușul o percepe pe mamă bună sau rea, în funcție de satisfacerea nevoilor lui de îngrijire și hrănire, astfel că mama bună reprezintă sânul bun care hrănește iar mama rea este sânul rău care frustrează. Iată cum mama este clivată, ruptă în două părți, una fiind separată de cealaltă și neavând nicio legătură una cu cealaltă, ca și cum

ar fi două mame. Una bună, care este iubită și reprezintă un mediu sigur și una care frustrează și reprezintă un mediu ostil. Una care este reținută și introiectată, alta care este distrusă și proiectată. Acest clivaj al obiectului constituie una dintre apărările primare împotriva angoasei generate de pulsunile erotice și distructive ale bebelușului, pe care acesta le simte față de obiectul primar, mama. Astfel, obiectul este scindat într-un obiect bun și unul rău, care mai apoi vor avea destine independente în jocul proiecțiilor și introiecțiilor. Acest tip de clivaj al obiectului este activ în perioada de dezvoltare paranoid-schizoidă, unde obiectele sunt percepute și cunoscute ca fiind parțiale și nu întregi, de aceea ele sunt rupte, clivate. Mai apoi, în perioada depresivă, el poate fi regăsit în obiectul total, când clivajul nu mai este activ, ci este înlocuit cu ambivalența resimțită față de același obiect, care de această dată este întreg și care cuprinde ambele laturi ale valenței. O dată cu clivarea obiectului extern se clivează și Eul în bun sau rău, deoarece Eul, conform școlii kleinienne, se formează pe baza introiecțiilor și proiecțiilor de obiect. Astfel clivajul de obiect este ca o apărare împotriva persecuției resimțite de bebeluș.

Din punct de vedere Freudian, clivajul este un mecanism de apărare al Eului, unde Eul este clivat în Eu-plăcere și Eu-realitate, deoarece există două atitudini psihice față de realitatea externă care rezistă unei pulsuni. Astfel o parte va ține cont de realitate iar cealaltă va refuza acea realitate și o va înlocui cu un produs al dorinței. Aceste două tendințe coexistă și nu se influențează reciproc, adică sunt separate una de alta dar există în același timp. Freud consideră că pentru a lua naștere clivajul, este necesară existența unui conflict.

Noțiunea de clivaj al Eului este elaborată de Freud în mai multe articole, cum ar fi *Fetișismul*, *Clivajul Eului în procesele de apărare* și în *Compediu de psihanaliză*. Conform acestora, clivajul ar viza relațiile Eului cu realitatea,

un rol important în această relaționare avându-l refuzul. El spune: ”Pe de o parte fetiștii, refuză faptul percepției lor care le-a arătat lipsa de penis a organului genital feminin. Acest refuz se traduce prin crearea fetișului, substituit al penisului femeii, dar, pe de altă parte ei recunosc lipsa de penis la femeie, din care trag concluzii concrete. Aceste două atitudini coexistă de-a lungul întregii vieți, fără să se influențeze reciproc. Iată ceea ce putem numi clivaj al Eului ” (Laplanche J., 1994, p. 81). Iată cum coexistă două procedee de apărare, unul îndreptat spre realitate și anume refuzul realității că femeile nu au penis, iar celălalt vizează pulsiunea, acesta din urmă ducând la simptomul nevrotic. Practic prin clivaj, Freud înțelege două atitudini psihice diferite, opuse și independente una față de cealaltă. O particularitate a acestei apărări ar fi că nu conduce la o formațiune de compromis între cele două atitudini, ele fiind menținute simultan și fără să intre într-o relație contradictorie una cu cealaltă.

Un alt psihanalist care a studiat problema clivajului ca apărare, mai ales în ceea ce privește relațiile de iubire, este Otto F. Kernberg. El, deoarece a lucrat mult cu patologii severe, cum ar fi psihozele și personalitățile de tip borderline, a constatat că persoanele care funcționează astfel împărțeau oamenii în două categorii, unii care manifestau doar ostilitate și alții care erau doar afectuoși. La baza acestei împărțiri stătea clivarea obiectului primar introiectat în două părți- unul plin de iubire și altul care urăște distructiv- care ulterior este proiectat către celălalt în mod similar în două, doar iubirea sau doar ura. Prin clivaj i se atribuie celui alt doar unul dintre aceste afecte, astfel de persoane nefiind capabile să vadă în alți oameni potențialul de a avea ambele valențe. Astfel, aceeași persoană poate fi văzută într-o zi minunată, bună, angelică și în altă zi demonică și rea. Prin această clivare, acest tip de pacienți se apără de angoasa produsă de recunoașterea faptului că celălalt este un obiect întreg, cu trăsături complexe. De ce ? Pentru că,

dacă ar fi întreg, nu ar putea să suporte recunoașterea faptului că o dată cu partea rea din obiect au distrus și partea bună, adică întregul obiect primar de care ei depind este distrus. Astfel, în timp ce partea cea rea este distrusă și partea bună este păstrată, ei salvează o parte din obiect fără de care nu pot să supraviețuiască și în același timp nu resimt vinovăție pentru ceea ce au făcut.

În ceea ce privește iubirea, primul contact cu acest limbaj, bebelușul îl are din relația cu mama. Mama care îngrijește, atinge, hrănește, oglindește bebelușul, este instrumentul prin care acesta ia contact pentru prima dată cu tandrețea și mai apoi înțelege că aceasta reprezintă prima formă de iubire, o iubire dătătoare de viață, fără de care bebelușul nu poate supraviețui. Această iubire îi dă sentimentul de siguranță, liniște, confort, senzația că există. În acest fel, bebelușul introiectează acest tip de iubire fundamental, fără de care nu va putea trăi și pe care o va căuta mereu în relațiile de mai târziu. Toată, această interacțiune cu mama trezește în bebeluș tot felul de senzații corporale, la nivel senzorial dar și la nivel intern. Acest tip de iubire este introiectat de copil ca iubire tandră și are ca și corespondent perioada preoedipiană, unde mama este obiect de îngrijire. Tot în această perioadă mama este resimțită și ca un obiect extrem de puternic, pentru că viața copilului depinde total de ea. Dacă mama este exagerată în atingeri și stimulează copilul într-un mod exagerat, ea va fi percepută de către copil ca un obiect intruziv și periculos, datorită senzațiilor interne foarte puternice care nu pot fi conținute de către acesta. O astfel de mamă este resimțită ca înghițind copilul cu totul și este văzută cu totul rea.

În această perioadă există o dorință a băiețelului de apropiere fizică și stimulare, de contopire a suprafețelor corpului, datorită dorinței intense de fuziune simbiotică cu obiectul parental. Această apropiere cu mama, generează o fantasmă primitivă de satisfacere a dorințelor sexuale polimorfe. Astfel, bebelușul își creează o lume fantasmată a experiențelor simbiotice excitante și

satisfăcătoare, care va fi mai târziu nucleul tendințelor libidinale inconștiente. În același timp, aceste fantasme au și o funcție defensivă împotriva proiecției agresivității în interiorul corpului mamei și exprimă integrarea iubirii ideale pentru mamă. Idealizarea corpului mamei determină idealizarea propriului corp de către bebeluș. Această perioadă este una foarte importantă pentru a explica mai târziu psihopatologia perversă a bărbaților, psihogeneza fiind profund legată de fricile intense ale băiețelului de a fi abandonat sau sedus de mamă.

Un alt aspect important al relației preoedipiene cu mama, constă în capacitatea acesteia de a-i permite băiețelului să se separe de ea, prin identificarea cu tatăl. Ca urmare a incapacității mamei de a-l lăsa pe băiețel să se identifice cu tatăl, acesta poate avea mai târziu nesiguranțe cu privire la identitatea sa masculină și asta pentru că mama nu i-a dat voie băiețelului să se separe de ea din relația simbiotică preoedipiană. Băiatul, la rândul lui, trebuie să încerce să renunțe la plăcerea și siguranța date de apropiere prin identificarea cu mama și să-și permită să se identifice cu tatăl care este accesibil. Greenacre (1960) și Mahler (1968) au subliniat rolul important pe care tatăl îl joacă în a ajuta copilul să rezolve simbioza cu mama. Tatăl, permițându-i băiețelului să se identifice cu el, devine astfel un facilitator al procesului de separare și individualizare. Loewald vede rolul tatălui ca pe o forță de susținere pozitivă pentru băiețelul preoedipian, împotriva amenințării cu înghițirea de către mamă. Totodată, Kramer afirmă că mamele incestuoase nu au permis niciodată copiilor lor vreun sentiment de individualitate. Iată cum mama din obiectul bun, care îngrijește, poate să devină unul rău care dă senzație copilul că este înghițit cu totul de aceasta.

Excitația sexuală în relația preoedipiană, reprezintă originea dorinței erotice, care mai târziu va culmina în perioada oedipiană. Impulsurile genitale vor fi cele ce vor avea o mare pondere în perioada oedipiană și se vor

manifesta în relația cu părintele de sex opus, acest lucru dând naștere la ambivalență față de acesta și rivalitate față de cel de același sex. Dorințele de patricid sunt corespondentul dorințelor incestuoase față de mamă, care sunt amenințate cu pedeapsa- castrarea. Pentru că băiețelul nu poate avea acces la relația erotică cu mama, așa cum are tatăl, clivează iubirea cu mama în două, iubirea tandră la care poate avea acces în realitate și iubirea erotică care este la nivel fantasmă și la care nu are acces real.

Mama ca obiect de iubire întreg tandru- erotic devine un obiect foarte periculos. În acest punct, băiețelul recurge la o apărare pentru salvarea mamei, clivând-o, împărțind-o în două, în mama tandră și mama dorită erotic, această separare oferindu-i siguranță. În literatura psihanalitică, majoritatea autorilor au recunoscut faptul că pericolul, amenințarea cea mai mare pentru băiețel, este pierderea mamei. Acest lucru este relevant și pentru psihopatologia perversă, în care fazele preoedipiene defectuoase – orală, anală- reprezintă baza comportamentelor perverse. Sperling, susține că fetișul copilăriei reprezintă o apărare patologică împotriva separării de mamă la nivel oral și anal. Astfel că anxietatea de separare datorată pierderii mamei preoedipiene gratificantă, este de o importanță mai mare decât anxietatea de castrare. Iată cât de importantă este perioada preoedipiană și legătura acesteia cu anumite disfuncții sexuale de mai târziu.

Tandrețea, caracteristică a iubirii preoedipiene, reflectă integrarea reprezentărilor de sine și de obiect libidinale, agresive și toleranța ambivalenței. Pentru a dezvolta o iubire matură, de obiect întreg, trebuie să existe o tendință regresivă către fuziunea cu obiectul iubit, pentru a avea acces la mama ca obiect ideal și o tendință progresistă, care să consolideze diferențele între reprezentările de sine și obiect și integrarea reprezentărilor doar bune cu cele rele într-un sine consolidat. Astfel, integrarea relațiilor de obiect parțial în relații de obiect total, se concretizează la sfârșitul etapei de separare

individuare, ce marchează începutul etapei oedipiene. Acum, obiectul întreg naște dezvoltarea capacității de îngrijorare, așa cum a numit-o Winnicott. Astfel, sentimentul de tandrețe este o expresie a capacității de a fi îngrijorat pentru obiectul iubit, este rezultatul sublimării formațiunilor reacționale împotriva agresivității. Capacitatea de a iubi presupune o experiență simbiotică cu mama și apoi o etapă de separare de aceasta. Pentru asta este necesar să fie posibilă să se facă doliu după acel tip de relație. Părinții care-i privează pe copii de a face acest doliu, contribuie la atrofierea capacității acestora de a iubi.

Bergman afirmă că în relația de iubire oedipiană se caută obiectul preoedipian pierdut, dorința de a repara trauma pierderii și căutarea fuziunii simbiotice preoedipiene. În perioada oedipiană, idealizare obiectului iubit este foarte importantă. Aceasta poate fi stimulată prin sentimentele de gelozie, invidie și curiozitate ce i-au naștere prin dorințele oedipiene și intuiția unei relații excitante, gratificante, interzise, ce leagă părinții și exclude copilul. Astfel, idealizarea din perioada oedipiană cu obiectul întreg, va facilita integrarea excitației sexuale și a dorinței erotice cu o perspectivă idealizată a obiectului dragostei și integrarea dorinței erotice cu afecțiunea. Aceste transformări ale procesului de idealizare, reflectă dificultatea trecerii de la perioada preoedipiană la cea oedipiană, prezența interdicțiilor dorințelor erotice, toate acestea generând clivajul între dorința erotică și relațiile cu obiectul idealizat, ca apărare. Acest clivaj va genera incapacitatea de a integra sentimentele tandre și sexuale, ceea ce va semnifica incapacitatea de a depăși conflictul Oedip. Scopul acestui clivaj este dorința de a rămâne într-o identificare internă, fuzională, cu mama de care băiețelul nu se poate despărți, o apărare care îl salvează pe băiețel atât de incest și de amenințarea cu castrarea, cât și de frica de a o pierde pe mama total, resimțită la nivel intern ca o pierdere de sine.

Un alt motiv al clivajului tandru erotic, legată de incapacitatea de a depăși complexul Oedip, este faptul că băiețelul o vede pe mama oedipiană ca pe o femeie care oferă doar plăcere sexuală, adică ca pe o curva, deoarece întreține relații sexuale cu tatăl, din care el este exclus, iar pe mama tandră o percepe ca pe o sfântă de care nimeni nu se poate atinge, ea aparținându-i doar lui.

Iată cum, mai târziu, încă din adolescență, se reiterează relațiile de iubire din perioada oedipiană și toate dinamicile interne se vor manifesta acum în relațiile de iubire. Băieții de atunci vor fi bărbații de acum, care nu vor putea să aibă o relație de iubire matură cu un obiect întreg, care să includă atât tandrețea cât și erotismul, ci vor fi acei bărbați care vor avea relații diferite de iubire cu femei diferite, cu unele vor avea doar partea de tandrețe și cu altele doar de erotism. De câte ori vor încerca să le pună împreună, vor avea parte în planul real, de insatisfacție sau eșec relațional, iar în planul inconștient, de o angoasă de anihilare sau moarte. Datorită acestui clivaj al erosului și tandreței, unii bărbați aleg să aibă relații sexuale cu prostituate. În aceste relații, bărbații au nevoie să înjosească femeia care este de fapt figura mamei prostituată. În consecință, se creează o relație simbiotică în care nevoile patologice ale prostituatei și ale clientului sunt fiecare satisfăcute.

Krout Tabin face câteva comentarii despre complexul prostituată/fecioară- care reprezintă clivajul mamei ca obiect al iubirii, totodată fiind și clivajul intern al Eului băiețelului, într-o parte bună și una rea. Astfel, băiețelul împarte mama într-o parte care oferă sprijin (mama ca obiect de îngrijire), dar nu sexualitate, în timp ce față de cealaltă parte poate reacționa sexual fără să trebuiască să o dea de-o parte. Ambele jumătăți îi oferă iluzia de a fi aproape, dar nu prea aproape, evitând astfel pericolul de a fi înghițit de mamă. Această divizare a relației de iubire, se poate exprima

la vârsta adultă prin impotență sexuală care implică utilizarea penisului ca obiect sexual. După cum observă Krout Tabin, „penisul bărbatului pare independent de voința sa” (Welldon E.V., 2004, p. 110). Chiar dacă acest clivaj al mamei în prostituată și sfântă aduce niște beneficii, intern acești bărbați resimt disperare când frecventează prostituatele, uneori ajungând la niște stări atât de greu de dus încât solicită și tratament psihiatric. Sexualitatea pentru acești bărbați devine confundată cu teroarea și mânia, iar la extrema negativismului, când ating punctul maxim de durere și furie, atât provocarea durerii cât și preluarea controlului asupra celuilalt îi apără de senzația de înghițire de către mamă.

O paralelă între teorie și practica din cabinet

Conform teoriilor psihanalitice care au stat la baza prezentului articol, acest clivaj al iubirii erotic-tandru este cel care determină înclinația bărbaților spre relații de iubire parțiale, în care femeia reprezintă un obiect parțial, fie de îngrijire, fie sexual, aceste relații având diferite grade ce pot duce până la relații cu amante, prostituate, precum și orice manifestare sexuală perversă. Prin urmare, acest clivaj este o soluție de compromis pentru satisfacerea dorințelor sexuale, bărbații salvându-se atât pe ei, cât și iubirea tandră și mama preoedipiană, deoarece punerea împreună a celor două părți ale erosului este însoțită de frică, distrugere, moarte, vinovăție, pericol, dar mai ales de o pierdere importantă, a mamei ca obiect de îngrijire.

Din experiența din cabinet, pacienții care vin cu această problemă în terapie, nu au introiectat existența terțului în relație; pentru ei relațiile sunt doar în diadă. De ce asta? Pentru că ori au fost excluși în copilărie din relația mamei cu tatăl, ori nu au avut acces la terț (adică la tată) și asta pentru că fie mama a investit fiul cu un rol masculin, anulând relația cu bărbatul său, fie

tatăl a fost absent și fiul nu a avut acces la acesta. Această frică de un al treilea se resimte și în relația terapeutică, pacienții simțindu-se în siguranță în diadă, apariția terțului fiind un pericol, iar de fiecare dată când este conștientizat terțul (relația terapeutică) amenințarea cu plecarea din terapie este prezentă. Practic sunt blocați într-o relație preoedipiană, simbiotică cu mama, pentru că inițial nu au acces la terțul din mamă, pentru ca mai apoi să facă trecerea la terțul extern (tatăl) și la mama oedipiană. Din acest motiv ei nu se pot separa de mama preoedipiană, pentru a trece la etapa următoare, apărând astfel o incapacitate de a face doliu după această pierdere. În demersul terapeutic, unul dintre pașii importanți este atingerea acestui punct și anume pacientul să fie capabil să facă doliu, să se separe. Acest demers anevoios se vede în dinamica relației terapeutice, pacientul punându-l pe terapeut mai mereu în situația de a fi abandonat, tocmai de frica propriului abandon. Vacanțele reprezintă un moment în care se joacă această incapacitate de separare, pacientul punând în act această senzație de abandon resimțită cu ocazia vacanțelor. Rolul terapeutului este să suporte toate aceste emoții legate de pierdere, să se folosească de contratransfer și prin interpretări să dea sens acestei funcționări inconștiente, total necunoscute pacientului.

Clivajul tandru-erotic este soluția băiețelului pentru a nu se separa de mama preoedipiană și poate să apară în relația cu mama și din incapacitatea de a o vedea pe aceasta ca obiect întreg, cu ambele valențe și bune și rele. Aceeași mamă tandră care îngrijește (obiectul bun) fiind și cea care produce frustrare, este percepută și ca obiect rău, deoarece copilul conștientizează că aceasta are o relație (sexuală) cu tatăl, din care el este exclus, cu toate că și el dorește acel obiect (adică pe mama ca obiect sexual). În procesul terapeutic cu astfel de pacienți, integrarea ambivalenței este unul dintre pașii importanți, acest lucru dând naștere unei alternanțe între transferul negativ și cel pozitiv, terapeutul fiind când mama bună când cea rea. Rolul terapeutului,

nu foarte ușor, este ca atunci când este pus într-una dintre poziții, să aibă în minte partea opusă, să-l ajute pe pacient să conștientizeze și cealaltă parte, astfel fiind prezent întregul ce urmează să fie integrat de către pacient.

Ceea ce m-a surprins încă de la prima ședință de terapie a fost contactul lor cu realitatea, conștientizarea acestui clivaj intern care se manifesta și în exterior, dar în același timp acesta era însoțit de un sentiment de vinovăție foarte mare. Se simțeau ca și cum aveau ceva patologic în ei, menționând mai mereu că sunt bolnavi, dar conștientizând că ceea ce făceau era ceva existent dintotdeauna. Ceea ce îi deranja era acest clivaj cât și frica de pierdere dar și starea că nu vor putea să supraviețuiască, dacă vor pierde una dintre relații.

Am observat în lucrul cu acești pacienți un pattern familiar și anume o relație de familie fără agresivitate, un mediu liniștit dar strict, o familie care oferea stabilitate, siguranță, ambii părinți erau prezenți și implicați în familie dar mai mereu figura paternă, cu toate că arăta ca un familist, avea multiple relații extraconjugale. Ceea ce lipsea era implicarea emoțională, afectul, căldura, gesturile de iubire. Iată cum familia, încă de atunci, era asociată cu stabilitatea și siguranța, față de care nu își dădeau voie să simtă nimic negativ, afectul fiind prezent doar în fantasmă, afect care mai apoi era pus în act în relațiile din afara familie. Interdicția internă de a simți furie pentru figurile primare, sau orice emoție negativă, făcea parte din acest clivaj intern. Pentru asta, aceștia foloseau frecvent refularea ca mecanism de apărare, acesta fiind un alt punct important de atins în procesul terapeutic și anume reducerea folosirii acestui mecanism.

În dinamica lor internă am observat o confuzie între iubire și pasiune. Ei numeau *iubire* partea de pasiune, unde era prezent afectul și erotismul și considerau că doar aceea reprezenta iubirea, partea cealaltă de tandrețe era numită mentală, rațională și considerată lipsită de afect. De fapt ei nu puteau să vadă că pasiunea, adică erotismul, este una din părțile iubirii, ală-

turi de tandrețe. Pasiunea s-a concretizat în a fi pulsivitatea, atracția sexuală, descărcarea ei, acțiunea, a face, erotismul, dar o asociau cu iubirea activă care le dădea energie și le aducea satisfacție, câștig, validare masculină, cea care-i făcea să se simtă puternici- adică iubirea erotică oedipiană. Siguranța, stabilitatea, dăruirea ar fi tot iubire dar pasivă, ceea ce nu era încadrată de ei la iubire ci la partea rațională, mentală . Era cea care nu necesita acțiune, nu le dădea energie, nu îi stimula, era acolo la îndemână - adică iubirea tandră preoedipiană care nu trebuie cucerită, nu trebuie să lupte pentru ea pentru că este acolo, este prezentă de la sine. Prima este interzisă încă din adolescență și copilărie, a doua este acolo mereu, prima și a doua nu pot să existe împreună, ci din contră, pare că existența uneia o respinge pe cea de-a doua, pericolul de a le pune împreună fiind enorm, având ca preț pierderea ambelor. Ele pot exista doar rupte, împărțite în două femei- mame- diferite. Pasiunea exista pentru că era ceva interzis, dacă devenea public, vizibil, acceptată de societate, își pierdea din intensitate.

Din lucrul cu acești pacienți, a reieșit că tranziția de la mama preoedipiană la cea oedipiană, nu a fost posibilă pentru că a fost însoțită de frica de castrare și de abandon. Frica resimțită de aceștia era că dacă făceau această trecere, erau în pericol de a pierde masculinitatea și în același timp riscau să rămână singuri și abandonați de mama preoedipiană, fără de care nu puteau să supraviețuiască. Toate aceste aspecte au creat o situație dificilă în viața amoroasă de mai târziu a acestor bărbați, în sensul că, inconștient, aceștia nu au putut să investească femeia cu ambele calități, tandrețe și sexualitate și asta pentru că relația cu mama nu le-a înglobat pe amândouă, consecința fiind relațiile parțiale și disfuncționale cu femeile.

BIBLIOGRAFIE

- Blackman, S. J. (2012), *101 apărări. Cum se autoprotejează mintea*, Ed. Trei, București
- Ferenczi, S. (2012), *Sexualitate & Psihanaliză. Contribuții la psihanaliză*, Ed. Herald, București
- Freud, S. (2009), *Opere esențiale vol. 1- Introducere în psihanaliză*. Ed. Trei, București
- Freud S. (2009), *Opere esențiale vol.3 - Psihologia Inconștientului*. Ed. Trei, București
- Freud, S. (2009), *Opere esențiale vol.5 - Studii despre sexualitate*, Ed. Trei, București
- Freud, S. (2009), *Opere esențiale vol.6 - Inhibiție, Simptom, Angoasă*. Ed. Trei, București
- Freud, S. (2020), *Trei cercetări de teoria sexualității*, Ed. Cartex, București
- Fromm, E. (2016), *Arta de a iubi*, Ed. Trei, București
- Glover, E. (1943), *The psychopathology of prostitution*, Institute of Study and Treatment of Delinquency Publication
- Green, A. (2001), *Life narcissism death narcissism*, Free Association Books, Londra
- Greenacre, P. (1953), *Certain relationship between fetishism and the faulty development of the body image*. Psychoanalytic Study Child
- Greenacre, P. (1960), *Consideration regarding the parent-infant relationship*, Int. J. Psycho-Analysis
- Kernberg, O.F. (2009), *Relații de iubire. Normalitate și patologie*, Ed. Trei, București
- Klein, M. (2006), *Iubire, vinovăție și reparație*, Ed. Trei, București

- Kramer, S. (1980), *Object-coercive doubting : a pathological defensive response to maternal incest*, Psychoanal J, Amer
- Krout Tabin, J. (1985), *On the Way to Self*, Columbia University Press, New York
- Laplanche, J., Pontalis, J.-B. (1994), *Vocabularul Psihanalizei*, Ed. Humanitas, București
- Le Guen, C. (2017), *Dicționar freudian*, Ed. Fundația Generația, București
- Mahler, M.S. (1968), *On human symbiosis and the vicissitudes of individuation*, New York International Universities Press
- Ogden, T.H. (1989), *Limita primitivă a experienței*, Ed. ESF, Binghamton & Cluj
- Orășanu, B. (2012), *Noțiuni de psihopatologie în psihanaliză*, Ed. Renaissance, București
- Quinodoz, J.M. (2005), *Citindu-l pe Freud*, Ed. Fundația Generația, București
- Segal, H. (2016), *Introducere în opera Kleiniană*, Ed. Fundația Generația, București
- Welldon, E. V. (2004), *Mother, Madona, Whore. The Idealization and denigration of motherhood*, KARNAC, Londra
- Winnicott, D.W. (2014), *Procesele de maturizare*. Ed. Trei, București
- Zamfirescu, V.D. (2015), *Introducere în psihanaliza freudiană și post-freudiană*, Ed. Trei, București